

*Якименко Л. Г.,**здобувач кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ПРОНИКНЕННЮ ЗАБОРОНЕНИХ ПРЕДМЕТІВ ДО УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Анотація. У статті розглядаються індивідуально-профілактичні заходи запобігання проникненню заборонених предметів до установ виконання покарань, формулюються пропозиції з удосконалення чинного законодавства та рекомендації, спрямованих на підвищення ефективності діяльності установ виконання покарань щодо запобігання проникненню заборонених предметів до засуджених.

Ключові слова: злочин, покарання, засуджений, установа виконання покарань, заборонені предмети, запобігання.

Постановка проблеми. Аналіз криміногенної ситуації в установах виконання покарань (далі – УВП) Державної пенітенціарної служби (далі – ДПтС) України в останні роки характеризується неоднозначними тенденціями. Незважаючи на загальне зниження кількості засуджених, якісний склад осіб, які відбувають покарання УВП, постійно погіршується. Зокрема, станом на 1 серпня 2014 р. в 177 установах, що належать до сфери управління ДПтС України, трималося 96 064 особи, з них: 14,2 тис. осіб – за умисне вбивство, у тому числі: 7,3 тис. осіб, які вчинили вбивство при обтяжуючих обставинах; 7,4 тис. осіб – за нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження; 20,8 тис. осіб – за розбій, грабїж та вимагання; 2,1 тис. осіб – за згвалтування; 26 особи – за захоплення заручників; 11,4 тис. осіб – за злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення.

Підвищується активність лідерів злочинного середовища, яким нерідко вдається успішно насаджувати злочинну ідеологію в середовищі засуджених. Так, на оперативно-профілактичному обліку в ДПтС України перебуває понад 2900 осіб, у тому числі: 4 – «злочоді у законі», 92 – «авторитети» злочинного середовища та 148 – лідери організованих злочинних угруповань. Зазначена категорія засуджених намагається протидіяти адміністрації місць позбавлення волі, схилити окремих її представників до встановлення неслужбових стосунків шляхом підкупу, шантажу, погроз, введення в оману, психологічного тиску з метою налагодження каналів надходження наркотичних речовин, мобільних телефонів тощо. Це призводить до посилення криміналізації середовища, чинення тиску на співробітників УВП і в цілому знижує ефективність діяльності установ щодо виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими.

Як свідчать статистичні дані ДПтС України, протягом 2002 р. в УВП та слідчих ізоляторах засудженими та особами, взятими під варту, вчинено 407 злочинів, 2003 р. – 377, 2004 – 324, 2005 – 385, 2006 – 408, 2007 – 489, 2008 – 536, 2009 – 422, 2010 – 404, 2011 – 465, 2012 – 576, 2013 р. учинено 515 злочинів. Причому при вчиненні більшості злочинів проти життя та здоров'я особи як знаряддя засуджені використовували са-

моробні колочо-ріжучі предмети, у деяких випадках – інструменти і предмети, видані для роботи. В результаті проведеного дослідження встановлено, що у процесі роботи, спрямованої на запобігання проникненню заборонених предметів, яка проводиться співробітниками оперативних підрозділів УВП, не вдається вилучити з обігу в середньому близько третини заборонених предметів, які потрапляють до установ.

Проникнення заборонених предметів до УВП справляє негативний вплив на оперативну обстановку, а рівень організації боротьби з ними не адекватний поставленим вимогам. Вивчення проблем, пов'язаних із запобіганням проникненню заборонених предметів до УВП, визначення закономірностей вчинення даного виду правопорушень співробітниками та іншими особами, виявлення причин і умов, які сприяють вчиненню діянь кримінального характеру з їх боку, розроблення і здійснення ефективних заходів щодо їх запобігання потребують проведення комплексних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і практичним підґрунтям дослідження зазначених проблем стали роботи відомих вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі адміністративного, кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, зокрема: Г. А. Аванесова, Ю. М. Антоняна, Ю. В. Бауліна, О. М. Бандурки, І. Г. Богатирьова, І. В. Боднара, В. В. Василевича, В. В. Голіні, О. М. Джужі, В. М. Дрьоміна, Т. А. Денисової, В. П. Ємельянова, З. В. Журавської, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, О. О. Зерняєвої, О. Г. Кальмана, Р. А. Калюжного, В. Є. Квашиса, А. В. Кирилюка, О. Г. Колба, О. М. Костенка, Л. Г. Крахмальника, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, С. Ю. Лукашевича, М. І. Мельника, П. П. Михайленка, В. О. Навроцького, Д. Й. Никифорчука, І. Ф. Обушевського, В. І. Осадчого, Р. М. Підвисоцького, М. С. Пузирьова, А. В. Савченка, В. К. Сауляка, О. В. Старкова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, О. Г. Ткаченка, П. Л. Фріса, С. І. Халимона, А. В. Чепелевата ін.

Вказані науковці зробили вагомий внесок у теорію і практику протидії злочинам та порушенням режиму в УВП, але важливі питання специфіки запобігання проникненню заборонених предметів до УВП розглядалися фрагментарно і переважно в межах загальних видів злочинів кримінальної спрямованості, або розглядалися, проте на основі старого кримінального, цивільно-трудового та адміністративного законодавства, відомих нормативно-правових актів.

Мета статті – розгляд індивідуально-профілактичних заходів запобігання проникненню заборонених предметів до установ виконання покарань, формулювання пропозицій з удосконалення чинного законодавства та рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності установ виконання покарань щодо запобігання проникненню заборонених предметів до засуджених.

Виклад основного матеріалу. Причини правопорушень (якими б вони не були і до якої сфери соціальної дійсності не належали) діють лише опосередковано – через особистість

правопорушника. Вплив, який здійснюється на особистість за допомогою зовнішніх факторів, сам по собі не викликає протиправної поведінки; діяння, пов'язане з проникненням заборонених предметів до установи виконання покарань (далі – УВП), є в кінцевому результаті лише актом людської волі. Тому профілактика правопорушень в одному зі своїх головних аспектів – це попередження певних форм людської поведінки. Іншими словами, з урахуванням активної ролі особистості в генезисі протиправної поведінки, попереджувальний вплив постійно повинен здійснюватися не тільки на зовнішні щодо неї фактори, а й на саму особистість.

З огляду на викладене, ми не можемо оминати увагою дослідження науковців, які вивчали теоретичні аспекти індивідуального рівня запобігання злочинам та іншим правопорушенням. Так, індивідуальна профілактика злочинів ученими-кримінологами визначається як «сукупність взаємопов'язаних виховних та інших заходів впливу, що застосовуються до особи з метою попередження вчинення нею злочинів» [1, с. 121]; як «діяльність, що проявляється у виявленні осіб, схильних до злочинів, у їх вивченні, у впливі на них, що забезпечує усунення неприйнятних нашому суспільству особистісних рис та ліквідацію негативного впливу несприятливих для формування особистості умов» [2, с. 43]; як «діяльність державних органів і громадськості у виявленні осіб, що своєю поведінкою засвідчили схильність до злочинів, і спрямування на них попереджувального впливу засобами виховання, допомоги, контролю, який здійснюється з метою усунення чи нейтралізації конкретних причин і умов, що сприяють злочинам, за допомогою заходів, що не мають характеру покарання» [3, с. 63-64] та ін. Спільною рисою усіх цих визначень є те, що індивідуальна профілактика – це діяльність уповноважених органів з «індивідами», тобто окремими, конкретними людьми, носіями неповторних особливостей особистості, що сформувалися у результаті обставин їх розвитку, життєдіяльності та виховання. Ведучи мову про індивідуальне попередження, слід пам'ятати про взаємопов'язаність профілактичних заходів не тільки з типовою характеристикою особи злочинця та причинами злочинності, а й з особливостями такої особистості, умовами її формування. Індивідуальну профілактику варто проводити тоді, коли відомі цілі та наміри правопорушника, зрозумілі й оцінені його мотиви.

Аналіз кримінологічної літератури за напрямом запобігання злочинам свідчить, що індивідуальна профілактика злочинів здійснюється у двох формах – безпосередній та ранній. Г. А. Аванесов із цього приводу зазначав: «...Виникає необхідність здійснення не тільки безпосередньої профілактики (коли об'єктом профілактичного впливу виступає особа, яка перебуває, умовно кажучи, у стані, наближеному до вчинення злочину), а й ранньої профілактики (тут об'єктом впливу є особистість, яка характеризується негативно, перебуває, однак, на стадії, умовно кажучи, ще віддаленій від вчинення злочину)» [4, с. 403]. Ю. М. Антонян так само виділяє ранню профілактику, завдання якої – не допустити формування мотивів можливої злочинної поведінки, і безпосередню профілактику, що має на меті виявлення мотивів злочинної поведінки і проведення заходів щодо їх усунення [5].

Основними критеріями розмежування профілактики на ранню і безпосередню є, по-перше, час, який «віддаляє» особу від моменту можливого вчинення злочину; по-друге, міра «соціальної зіпсованості» особи. Індивідуальний профілактичний вплив має здійснюватися не тільки, а іноді навіть не стільки на особистість саму по собі, скільки на особистість у її взаємозв'язках із соціальним мікросередовищем, найближчим ото-

ченням. Роль мікросередовища у формуванні поведінки надто велика, щоб припускати, що його вплив на особу зникає, коли здійснюється профілактика.

Індивідуальна профілактика проникнення заборонених предметів до УВП має, на нашу думку, поділятися, щонайменше, на дві частини, виходячи із суб'єктів ситуації, тобто серед осіб, що проносять їх, і засуджених, які користуються ними.

Для проведення профілактики серед осіб, які проносять заборонені предмети, вважаємо за доцільне рекомендувати такі заходи:

1) виявлення громадян, які вступають у незаконні зв'язки із засудженими або сприяють цьому, перш за все за місцем дислокації УВП (за результатами досліджень, 35 % цих осіб проживають в місці розташування установи);

2) запровадити для родичів засуджених і для всіх осіб, яким дозволені побачення, декларації асортименту та кількості продуктів харчування та інших принесених ними з собою предметів, які вони повинні заповнювати власноруч;

3) для деяких родичів та інших близьких для засудженого осіб, раніше викритих у пронесенні заборонених предметів, було б корисним ввести підписку про те, що вони не несуть з собою нічого забороненого і попереджаються про адміністративну відповідальність, а при криміналізації – і про кримінальну за пронесення заборонених предметів.

Для проведення профілактики серед засуджених щодо поведіння із забороненими предметами пропонуємо наступне:

а) доповнити перелік злісних порушень установленого порядку відбування покарання (ст. 133 КВК України): «зловживання одурманюючими, сильнодіючими або отруйними речовинами»; «виявлення у засудженого грошей, цінних паперів, коштів в іноземній валюті, фінансових документів»;

б) носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв; носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї; інші передбачені законом форми незаконного поводження зі зброєю тягнуть кримінальну відповідальність, про що під особистий підпис необхідно повідомляти засуджених.

Слід зазначити, що індивідуально-профілактична діяльність щодо проникнення заборонених предметів до УВП, виходячи з особливостей засуджених, які користуються ними, може досягатися двома шляхами. Перший шлях – вплив на засудженого з метою схилити його до відмови від протиправних намірів. Проведене дослідження показало, що вплив на засудженого в цьому випадку може бути здійснено: безпосередньо оперативним працівником УВП; негласним апаратом; засудженим із числа близьких зв'язків; родичами засудженого; представником активу засуджених. Другий шлях використовується, коли, незважаючи на застосований виховний вплив, засуджений не відмовляється від намірів придбати заборонені предмети. У цих випадках застосовуються тактичні прийоми, пов'язані з примусом, метою яких є створення умов, що виключають можливість придбання заборонених предметів: поміщення засудженого, за наявності законних підстав, у дисциплінарному ізоляторі (далі – ДІЗО) або переведення до приміщення камерного типу (далі – ПКТ(одиначна камера); переведення до іншого відділення, виробничої ділянки або іншої УВП; роз'єднання групи, що сформувалася з метою придбання заборонених предметів.

Головний напрям в індивідуально-профілактичній роботі – це виявлення особи, яка замислює або готує вчинення того чи іншого правопорушення, пов'язаного з проникненням заборонених предметів до УВП.

Проведене дослідження показало, що пошукову роботу стосовно осіб, які становлять оперативний інтерес для запобігання проникненню заборонених предметів до засуджених, необхідно здійснювати в першу чергу серед:

- засуджених, схильних до вживання наркотичних засобів та спиртних напоїв;
- засуджених, які виношують намір придбати заборонені предмети;
- осіб, які замишляють, підготовляють і здійснюють доставку заборонених предметів, а також осіб, які підтримують із ними зв'язки на протиправній основі як всередині УВП, так і за її межами.

При цьому основними джерелами отримання такої інформації можуть бути:

- негласний апарат;
- розвідувальні опитування засуджених із числа близьких зв'язків особи;
- цензура кореспонденції особи;
- родичі і близькі засудженого;
- співробітники інших відділів і служб УВП;
- результати оперативно-режимних заходів (аудіо-, відеоконтролю, обшуку та ін.).

Висновки. Ураховуючи специфіку «проходження» засудженого від етапу постановлення обвинувального вироку до моменту звільнення від відбування покарання, вплив на нього криміногенного середовища, метою діяльності якого є втягування будь-якої новоприбулої особи до механізму постачання угруповань негативної спрямованості забороненими предметами, вважаємо за доцільне рекомендувати практичним працівникам, що роботу з виявлення осіб, які становлять оперативний інтерес, необхідно здійснювати за ланцюгом: слідчий ізолятор → дільниця карантину, діагностики і розподілу УВП → локальний сектор УВП → дільниця ресоціалізації (відділення соціально-психологічної роботи) УВП → виробнича ділянка (цех) УВП → дільниця посиленого контролю, ДЗО, ПКТ (ОК) УВП → медична частина УВП.

Таким чином, для створення оптимальної системи виявлення осіб і фактів, які становлять оперативний інтерес, необхідно досягти такого становища, коли функціонуватиме максимально можлива кількість джерел інформації, котрі забезпечують не тільки її отримання, а і своєчасне надходження до оперативно-підрозділу УВП.

Література:

1. Блувштейн Ю. Д. Профилактика преступлений / Ю. Д. Блувштейн, М. И. Зырин, В. В. Романов. – Минск: Университетское, 1986. – 286 с.
2. Зубов Д. О. Запобігання злочинам, що вчиняються у кримінально-виконавчих установах відкритого типу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / Д. О. Зубов. – Х., 2012. – 18 с.
3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.
4. Аванесов Г. А. Криминология / Г. А. Аванесов. – М.: Академия МВД СССР, 1984. – 500 с.
5. Антонян Ю. М. Насилие. Человек. Общество: [монографія] / Антонян Ю. М. – М.: ВНИИ МВД России, 2011. – 247 с.

Якименко Л. Г. Индивидуальные меры предотвращения проникновения запрещенных предметов в учреждения исполнения наказаний

Аннотация. В статье рассматриваются индивидуально-профилактические меры по предотвращению проникновения запрещенных предметов в учреждения исполнения наказаний, формулируются предложения по совершенствованию действующего законодательства и рекомендации, направленные на повышение эффективности деятельности учреждений исполнения наказаний по предотвращению проникновения запрещенных предметов к осужденным.

Ключевые слова: преступление, наказание, осужденный, учреждение исполнения наказаний, запрещенные предметы, предотвращения.

Yakymenko L. Individual measures to prevent the entry of prohibited items to the penitentiary

Summary. The article deals with individual preventive measures to prevent the entry of prohibited items to penal institutions formulated proposals to improve current legislation and recommendations aimed at improving the efficiency of the penitentiary to prevent the entry of prohibited items to prisoners.

Key words: crime, punishment, sentenced, penal institutions, prohibited items, prevention.